

Riyakârlığın Poetikası

* Bu yazı ilk olarak [puncumdergi](#)'de yayımlanmıştır.

Denzel Washington'ın başrolünde yer aldığı *The Equalizer*'ın ikinci filminde (2008) dostu Susan Plummer'ın cinayete kurban gitmesini dert edinen kahramanımız Robert McCall'ın, Plummer'ın ardından kendisini de öldürmeye kalkışan eski dostu Dave York ile diyalogu riyakârlığın poetikasına, onun yapıp etme tarzına ve mantığına dair muazzam bir örnek oluşturur.

York, Plummer cinayetinin peşine düşen McCall'ı da öldürtmeye çalışmıştır; söz konusu diyalog bu girişimin başarısızlığa uğramasının ardından gelişir. McCall, Plummer'ı öldürenin, kendisini de öldürtmeye çalışan eski dostları York olduğunun farkındadır; diyalog da Plummer'ın katledilişine dair tartışmayla başlar. İki eski dost bir zamanlar düşmana karşı birlikte savaştıklarını birlikte hatırladıktan sonra konuşma şu şekilde bir seyir izler:

York (Y): Mac, **artık iyi ve kötüler yok**. Düşman yok. **Sadece şanssızlar var**.

McCall (M): Ya Susan?

Y: O da bir şanssızdı. (...) Susan tehlikeli bir dünyada çalışıyordu, Mac. Herhangi bir anda herhangi biri tarafından öldürülebilirdi.

M: **Ama herhangi biri değildi. Sendin**.

Y: **Bana erdemlilik ayakları yapma, tamam mı?** İşini yaparsın, hayata devam edersin.

M: Bunun ardından devam etmek yok, Dave. Günahlarımızın bir bedeli var.

Y: Günah diye bir şey yok. Erdem yok. İnsan dediğin budur. (...) Bir gün değerli bir malsın. Sonraki gün, lanet olası bir atık. Doğal bir gelişimdi. Biz buyduk.

M: Biz mi?

Y: Sadece ben değilim Mac. Herkes var. (Dave burada arkadaşlarının isimlerini sayar.)

İşin trajikomik yanı McCall, herkes tarafından ölü bilinen eski bir ajandır. *Şanssızlar*, kendi yoksunluklarının karşılığını göreceken bir “ölü” çıkar ve erdemden sözeder; tıpkı bu “ölü”nün dilinden dökülen “erdem” kavramı gibi. “Sen ölüydün?” der, York “erdemlilik ayakları” yapan eski arkadaşına. İyilerin ya da kötülerin olmadığı, sadece şanssızlar, dolayısıyla da az sayıda şanslının yer aldığı bir dünyada “erdem”, “utanç”, “riyakârlık” gibi kavramlara yer yoktur. Dünyaya onların sunduğu görme ve duyma biçimiyle bakılmaz; erdemle, utançla, riyakârlıkla bakılmayan bir gerçeklik de kendisini bunlar aracılığıyla ifşa etmez, görünür kılmaz.

Dahası “şanssız” olma durumuyla eşitlenmiş, şanssızlıklarıyla birbirine benzeyen insanların çoğunluğundadır bu dünya; bir gün “atık” olacak, belirli bir süre için “değerli” olan birer ürüne indirgenmiş insanların. Quentin Skinner'ın Piccolomini'nin *Bir Talih Düşü* (1444) adlı eserinden aktardığı üzere, “İnsanlara yönelik şefkatin ne kadar sürer?” sorusuna Şans tanrıçasının verdiği yanıt “Hiçbirine fazla sürmez!” olur.

Şöyle düşünelim: İçindeki suyu içtiğiniz şişeyi kıvrırıp atarsınız, değil mi? Şişe, henüz açılmamış kapağı ve içindeki suyla pürüzsüz görünümünü, “albenisini” içindeki su tüketildiği an yitirir. Şişenin, suyu içmenize olanak tanıyan önemini bir an bile aklınıza getirmezsiniz. Kim getirir ki? Boethius'un deyimiyle şanssızlık da tıpkı şişenin uğradığı önemsizliğin kendisidir: Şanssızlığın en ağır yükü, der Boethius, şanssız olanın çektiği cefanın, acının onun hak ettiği şey olduğunun sanılmasıdır. Şanssızsınız, acı çekiyorsunuz; bu hak ettiğiniz içindir. Dolayısıyla şanssızlar toplumunda insanlar da birer su şişesinden hallicedir. Şansı, içindeki suyu muhafaza ettiği, o sunun tüketilemez olduğuna kanaate varılmayana kadar sürer; su tüketildiğinde ya da içilemez olduğuna hükmedildiğinde şişe kıvrılıp fırlatılır.

McCall'ın York'un yukarıdaki diyalogun gerçekleştiği evini ziyaretinde onun nezih bir aileye sahip olduğuna tanık oluruz. York, görünürde iyi bir eş ve babadır. Bu bakımdan “lakırdı” olarak tanımladığı erdemle bezeli bir aile hayatı vardır. Bir “dost” olmanın gereğini yerine getirmeyi “şanssız olmamak”,

“bir atık gibi” kenara atılmamak için reddeden York, eşi ve çocuklarıyla iyi bir eş ve baba olmanın erdemiyile yaklaşmaktadır. Bir “ölü” olan McCall da bu görünümü bozacak bir harekette bulunmaz; York’un eski bir asker arkadaşı olarak kendini ailenin fertlerine tanıtır.

York bu bakımdan “işini yapan” ve hayatına devam eden bir baba ve eşidir. O, karısı ve çocukları açısından “herhangi biri” değildi; onlar için varlığı anlamlı bir babaydı, bir eşti; tıpkı öldürdüğü Susan Plummer’ın dostu olması gibi. McCall’ın, “Onu öldüren herhangi biri değil, sendin!” deyişinde saklı erdem, iyilik ve kötülük ayırımı York’un aile hayatında varlığını sürdürmektedir. İyi bir baba, iyi bir eş gibi görünür fakat diyalogun da gösterdiği gibi York son kertede, “göründüğünden daha az iyi biridir”; erdemini terk ettiği bir şanssızlar toplumunun içinde potansiyel bir “şanssız”dır. “İyi” bir baba ya da eş olma durumunun onda erdem “kıyıntıları” olduğunu da göstermez.

William Shakespeare’in *Kısasa Kısas*’ında geçtiği gibi “eğer etkin olamazsa erdemlerimiz başkalarına, o zaman erdemden söz etmek boş laftan ibarettir”. Sözün kıssası, “iş sırasında” göz ardı edilecek bir şeyse erdem, sonrasında hayatınızı sürdürmekte bir sakınca görmüyorsanız bir “riyakâr” olarak şanssızlar toplumunun sürekliliğine katkıda bulunan “herhangi birinden” farkızsınız demektir; erdem de “boş laf” olarak söylemlerimizi işgal etmekle yetinir. York gibi, “iş sırasında” ya da “iş gereği” erdemi konu etmeyi bir “ayak” olarak görüyorsanız, geride hayata dokunabilecek erdem kıyıntısı bile bırakamazsınız.

Kavramların hayatımıza nüfuz ettikleri sürece bir anlamları ve gerçeklikleri vardır; bir diğer ifadeyle bir kavramın varlığından, anlam ve gerçekliğinden onun eylemlerimizi etkileyerek “maddileştirdiği” ölçüde, kişi tarafından âdeta dokunulabilir ve görülebilir kılındığı sürece söz edebiliriz. Salt söylemsel düzeyde konuşmalarımızı, dinleyişlerimizi işgal eden, jargona ya da slogana indirgenmiş bir kavramın varlığı olsa olsa bir “lakırdı”dan ibaret olur. York’un ve York gibilerinin göz ardı ettiği husus şudur; erdemi dışlayarak ya da önemsizleştirerek her şeyi Şans’a bırakırız; onu, Boethius’un deyişiyile “kör bir güç” mertebesine çıkarırız.

Başka bir ifadeyle, kendimizin potansiyel bir şanssız olduğu dünyayı, erdemi dışlayarak yaratan eylemlerimizle bizleriz. York’un davranışında ve yargısında cisimleşmiş bir akıl yürütme, şikâyet ettiği dünyayı yaratanlardan birinin kendisi olduğunu görmez ya da görmek istemez. Şansın kör bir güç olarak mutlaklaştığı dünyada elbette ki şanssızın, çektiği acıyı hak ettiğini düşünmekten başka bir yargıya varılmaz.

Bu dünyada şans (*fortuna*), Machiavelli’nin erdemini (*virtue/arete*) müdahale edebileceği bir tanrıça değildir artık. Erdemi, etkin bir şekilde hareket etme kudretini yok sayarsanız, şans ehlileştirme kudretini yitirirsiniz. Şans tanrıçası, erdemini hükümüne göre karar vermeyi bırakır böylelikle; kör bir güce dönüşür, “iyi”yi, “kötü”yü yok eder. Daha da vahim olanı şudur: Erdem, Hardt ve Negri’nin Machiavelli’ye atıfla belirttiği gibi, “hava durgun ve sakin olduğunda, nehrin suyu sel olup taşıdığına vereceği hasar azalsın diye setler ve barajlar inşa etmenin” olanağını bize sunar. Erdem bu bakımdan şansın yüzümüze güldüğü zamanlarda potansiyel şanssızlığın olası sonuçlarını asgariye indirmenin koşuludur. Salt söylemsel bir “lakırdı”ya indirgenmiş erdem ise riyakârlığın bir ifadesi olarak kör gücün dehşetini arttırmak dışında bir şeye yaramaz. Örneğin, eleştirdiğiniz ve erdemsizlikle itham ettiğiniz bir pratiği, kendiniz gerçekleştirme fırsatını bulduğunuzda yaparsanız kendinizi potansiyel bir şanssız olarak ilan edersiniz: Şansın insana şefkati pek uzun sürmez.

Riyakârlık, erdemini dışlandığı ya da “lakırdı”ya indirgenerek önemsizleştirildiği şanssızlar toplumunun olmazsa olmazıdır; onun yegâne ve asli işleyiş biçimidir. Bu, kişinin hem kendisiyle hem de başkalarıyla olan ilişkisinde yaşamsal bir kıstastır. Hannah Arendt’in ifade ettiği gibi bir eylemi gerçekleştirdikten sonra kendinizle olan ilişkinizi sürdürebiliyorsanız bu, sizin o eylemin kendisi olduğunuzla işaret eder. Söylemsel olarak erdemle yüklü haklılaştırmaların bu nokta pek bir önemi yoktur.

Riyakârlık, bir norm haline geldiğinde “ifşa” bir toplumsal ve politik araç haline gelir. Ifşa, bu bakımdan, kör bir güce dönüşmüş Şans tanrıçasının komedisidir. Erdemli olmakla uzaktan yakından bir

alakası yoktur. Erdemin doğasına özgü hareket kapasitesini arttırmakla ilgili değildir o; yalnızca ifşa edilen bir "şanssız" haline getirmekle yetinir. Doğal olarak bir riyakârlığın ifşası, şanssızlar toplumunun olağan deneyimidir, diyebiliriz. Dolayısıyla riyakârlığın hükmündeki bir ifşanın toplumsal ve politik bir önem arz etmesi pek olanaklı değildir.

Erdemsizliği ve riyakârlığı kendi yaşamımız açısından bir engel olarak duyumsamadığımız, bu ikisinin hükmündeki eylemlerimizin başkalarına verdiği zararı umursamadığımız sürece kör gücün kısa süreli şefkatinden medet ummayı sürdüreceğiz. "Şanssızlar toplumunu" yaratan potansiyel birer "şanssız" olduğunu idrak edemeyen ve bu yönüyle birbirine benzeyen insanların oluşturduğu toplumsal ve politik anlayış salt "gücün" konuştuğu bir dünyadan başka bir şey sunmaz bize.

Adem Yılmaz, "Riyakârlığın Poetikası"

<https://www.fikirtepediya.com/deneme/riyakarligin-poetikasi/> (Yayın Tarihi: 27 Nisan 2024).